

Helena Modrzejewska

Addenda do badań
nad życiem i twórczością

Redakcja

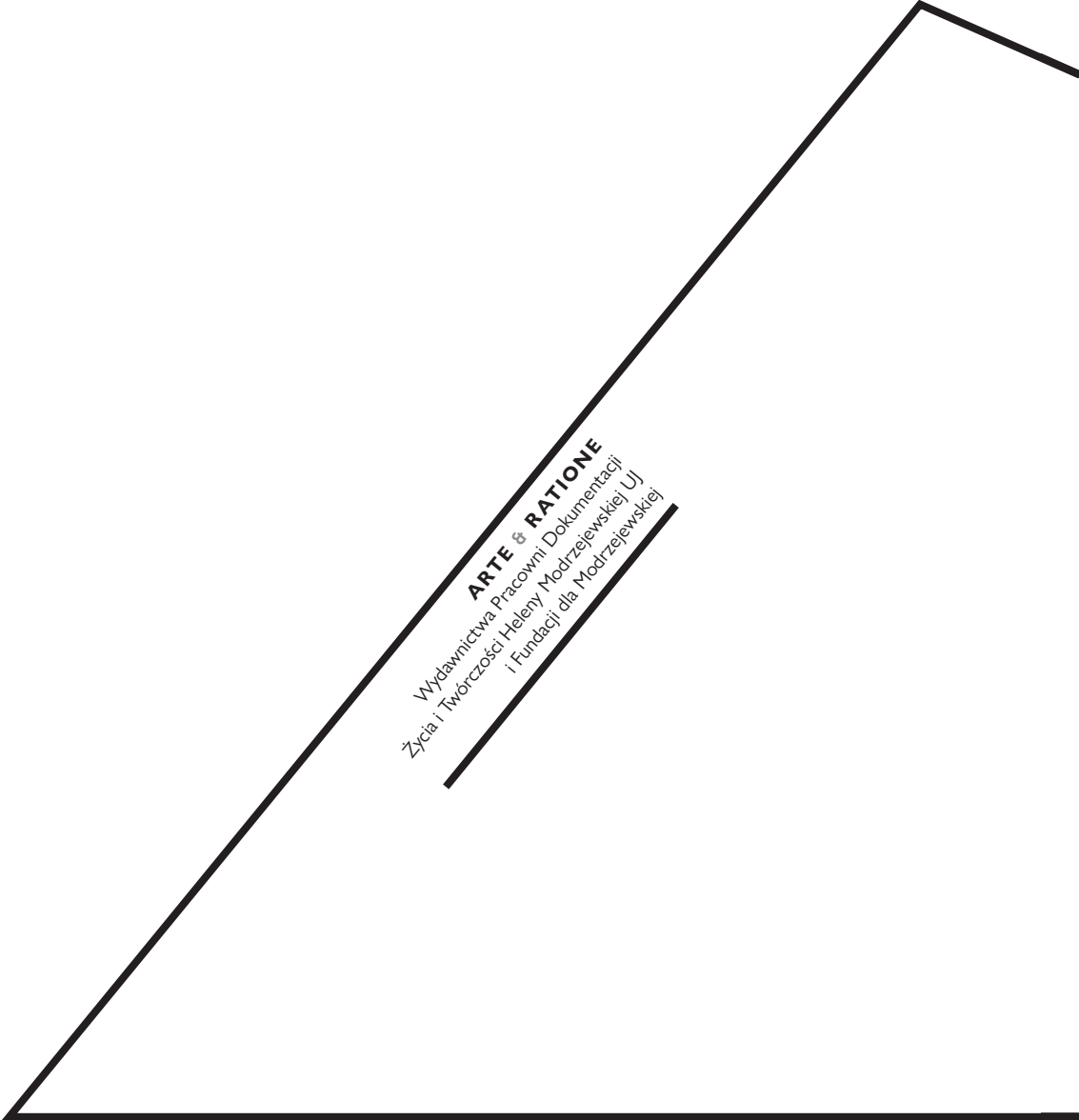
Alicja Kędziora

Emil Orzechowski

ARTE & RATIONE
Wydawnictwa Pracowni Dokumentacji
Życia i Twórczości Heleny Modrzejewskiej UJ
i Fundacji dla Modrzejewskiej

Helena Modrzejewska

Addenda do badań
nad życiem i twórczością

ARTE & RATIONE
Wydawnictwa Pracowni Dokumentacji
Życia i Tworzości Heleny Modrzejewskiej UJ
i Fundacji dla Modrzejewskiej

Helena Modrzejewska

Addenda do badań
nad życiem i twórczością

Redakcja
Alicja Kędziora
Emil Orzechowski

Copyright © by Pracownia Dokumentacji Życia i Twórczości
Heleny Modrzejewskiej i Fundacja dla Modrzejewskiej, 2021

Seria: Arte et Ratione. Wydawnictwa Pracowni Dokumentacji Życia i Twórczości
Heleny Modrzejewskiej i Fundacji dla Modrzejewskiej, t. 12
Redakcja naukowa serii: Alicja Kędziora, Emil Orzechowski

Rada naukowa: Jan Hyvnar, Dorota Ilczuk, Anna Kuligowska-Korzeniewska,
Małgorzata Leyko, Andrzej Linert, Piotr Marecki, Jan Michalik, Małgorzata Sternal

Sekretarz redakcji: Joanna Zdebska-Schmidt

Recenzja: dr hab. Diana Poskuta-Włodek, prof. UJK

Redakcja: Agnieszka Mańko

Projekt okładki: Marta Jaszczuk

ISBN: 978-83-8138-486-5 (druk)
ISBN: 978-83-8138-487-2 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381384872>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Alicja Kędziora, Emil Orzechowski, <i>„Szanowna Helcia strasznie roztrzępana”, ale... „ma prawo do znakomitej przyszłości”</i>	7
Emil Orzechowski, <i>O całowaniu i wychowywaniu dziewcząt</i>	13
Alicja Kędziora, Emil Orzechowski, <i>Pięćdziesiąt twarzy artysty, czyli ki diabeł? Heleny Modrzejewskiej walka o wizerunek z zachowaniem prawa do prywatności</i>	29
Joanna Zdebska-Schmidt, <i>Dwa bieguny emancypacji? Helena Modrzejewska i Anna Mikołajczykówna</i>	47
Anna Kuligowska-Korzeniewska, <i>Dwie mówczynie i rewolucjonistki: Helena Modrzejewska i Estera Golde-Stróżecka</i>	61
Mariola Szydłowska, <i>Maria Fontelive – przyjaciółka ze Lwowa</i>	83
Ewelina Radecka, <i>Trudne partnerstwo. O wspólnych występach Heleny Modrzejewskiej i Antoniny Hoffmann</i>	105
Halina Waszkiel, <i>Modrzejewska i Żółkowski</i>	117
Agnieszka Kowalska, <i>Zapomniana Mrozowska. Pierwsze lata pracy na scenie zawodowej</i>	151
Marta Kłak-Ambrożkiewicz, <i>Uczennice z klasy Matejki. Kształcenie artystyczne kobiet w XIX wieku</i>	179
Barbara Maresz, <i>Ikonografia polskich występów gościnnych Heleny Modrzejewskiej</i>	193
Dorota Jarząbek-Wasył, <i>Opowieść zimowa</i>	233

Alicja Kędziora, <i>Kleopatra Modrzejewskiej w fotografii</i>	273
Anna Jędrzejczyk, <i>Nieznana korespondencja ze zbiorów IS PAN</i>	291
Alicja Kędziora, Emil Orzechowski, <i>Listy Tadeusza Żuk-Skarszewskiego i Rudolfa Starzewskiego do Karola Chłapowskiego</i>	335
Alicja Kędziora, Emil Orzechowski, „ <i>Pewnieście zapomnieli o tej wielkiej aktorce</i> ”. <i>Aszpergerowa i Modrzejewska w świetle korespondencji</i>	373
Agnieszka Leśniak, <i>W drodze do Lwowa</i>	407
Krzysztof Kurek, <i>Występy gościnne Heleny Modrzejewskiej w Poznaniu w 1880 roku z perspektywy publikacji „Dziennika Poznańskiego”. Edycja i komentarz</i>	449
Indeks osobowy	501

„Szanowna Helcia strasznie roztrzepana”¹, ale... „ma prawo do znakomitej przyszłości”²

Kolejny tom z serii *Arte et Ratione* to następne przybliżenie do Helci, Heleny, pani Heleny Modrzejewskiej, Karolowej Chłapowskiej, znanej za oceanem jako Madame Modjeska Countess Bozenta. Na scenie zagrała ponad 250 ról, w życiu też odegrała ich niemało: jedne były prywatne, rodzinne, drugie zawodowe, teatralne, trzecie wynikające ze statusu społecznego, czwarte na użytek mediów, a wreszcie i piąte – na użytek potomnych. Jak w tym ról splątaniu budować własną osobowość, jak jej nie wypaczyć, nie stracić z oczu celu obranego świadomie i stanowiącego o drodze i sensie życia, jak pokonywać przeszkody i godzić ze sobą konfliktowe sytuacje. Wszystkie te wątki i dylematy trzeba krok po kroku starać się wyjaśnić i zrozumieć, by zbliżyć się do prawdy o osobowości opatrywanej rozmaitymi etykietkami: *Gwiazda Dwóch Kontynentów*³,

¹ Cyt. z listu Anieli Aszpergerowej do Heleny Modrzejewskiej z 14 września 1867. Archiwum Heleny Modrzejewskiej, t. I, Korespondencja Heleny i Karola Chłapowskich, A-B. Rkps BJ 9136 III.

² Cyt. za: K. Estreicher, *Teatra w Polsce*, oprac. K. Nowacki, TAIWPN Universitas, Kraków 1992, t. IV, cz. 2, s. 565.

³ J. Kydryński, *Gwiazda dwóch kontynentów*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1989.

*Pani Helena*⁴, *Triumphant Woman*⁵, *Starring Modjeska*⁶, *Fair Rosalind*⁷, czy skrytej pod apologetycznym i uwznioślającym określeniem *Żywot Modrzejewskiej*⁸. Takie też jest i zadanie prezentowanych w tym tomie tekstów. Szukają one odpowiedzi na to, jak urodzenie i talent mogą stać się podstawą budowania w pełni świadomych swych wyborów osobowości. Trudno tu o większy kontrast aniżeli dokonane przez Joannę Zdebską-Schmidt porównanie dwóch modeli: biografii siostr Mikołajczykówien i panny Bendówny – *Dwa bieguny emancypacji? Helena Modrzejewska i siostry Mikołajczykówny*. O możliwych wyborach dróg dalszej edukacji mówi Marta Kłak-Ambrożkiewicz w tekście *Uczennice z klasy Matejki* oraz część artykułu Emila Orzechowskiego o nauce w szkole siostr prezentek *O całowaniu i wychowywaniu dziewcząt*. Dalszych lekcji udzielała już nie szkoła, a samo życie. Pytanie o to, co wzajemnie dawały *sobie Helena Modrzejewska i Aniela Aszpergerowa* postawiła Agnieszka Leśniak. Niekiedy było to opowiedziane przez Ewelinę Radecką – *Trudne partnerstwo. O wspólnych występach Heleny Modrzejewskiej i Antoniny Hoffmann* czy relacje Modrzejewskiej i Żółkowskiego widziane przez Halinę Waszkiel. Czasami ta sama skala talentu, podobne losy życiowe (wejście w wyższe sfery społeczne) miały inne skutki, o czym pisze Agnieszka Kowalska w *Zapomnianej Mrozowskiej* i Mariola Szydłowska w *Marii Fontelive – przyjaciółce ze Lwowa*. Jest też i pytanie o to, co wybrać, mając mocną, żadną wyzwań osobowość – to dylemat pokazany przez Annę Kuligowską-Korzeniewską (*Dwie mówczynie i rewolucjonistki: Helena Modrzejewska i Estera Golde-Stróżecka*).

I wreszcie blok tekstów o tym, co Madame Modjeska nam po sobie faktycznie zostawiła. Wnukom Modrzejewska rysownicza zostawiła

⁴ T. Terlecki, *Pani Helena. Opowieść biograficzna o Modrzejewskiej*, WL, Kraków 1991.

⁵ *Modjeska. Woman Triumphant*, reż. Barbara i Leonard Myszynski, 2009.

⁶ B. Holmgren, *Starring Madame Modjeska. On Tour in Poland and America*, Indiana University Press, Bloomington 2012.

⁷ M.M. Coleman, *Fair Rosalind. The American Career of Helena Modjeska*, Cherry Hill Books, Cheshire 1969.

⁸ J. Szczublewski, *Żywot Modrzejewskiej*, PIW, Warszawa 1975.

piękną bajkę, przybliżoną współczesnym czytelnikom przez Dorotę Jarząbek-Wasyl (*Opowieść zimowa*), która zwraca też uwagę na inne aniżeli aktorskie aspekty talentu (i erudycji) babci Heleny. Barbara Maresz daje znakomity zestaw źródeł ikonograficznych do badań wizerunku i twórczości Modrzejewskiej z czasu jej gościnnych występów, zaś Alicja Kędziora dokumentację największej (w sensie ambicjonalnym oraz pozycji społecznej) kreowanej bohaterki – Szekspirowskiej Kleopatry.

Kilka z prezentowanych tu tekstów odpowiada także po części na pytanie – co nam pozostało po tej wybitnej aktorce. Na pewno wzór konsekwentnej, silnej osobowości w stałym, mimo wielu niebezpiecznych chwil, dążeniu ku raz obranym celom, wierność przyjętym wartościom. Pozostały też ślady materialne: fotografie, rysunki, obrazy, pozostała bogato ilustrowana bajka. Pozostały też jej kilkakrotnie wydawane i w Polsce, i w Ameryce, a raczej w Ameryce i w Polsce, *Wspomnienia i wrażenia*⁹, pisane z wielkim trudem oraz z pełną świadomością stylizacji przekazu, który miał ją utrwalić u potomnych tak, jak to sobie wyobraziła.

Zbiór materiałów zamieszczonych w niniejszym tomie to w części pokłosie kolejnego spotkania sympatyków i badaczy życia oraz twórczości Heleny Modrzejewskiej, które odbyło się 12 października 2020 roku, w 180. rocznicę urodzin artystki, dzięki uprzejmości pani Marty Kłak-Ambrożkiewicz, w Domu Jana Matejki, oddziale Muzeum Narodowego w Krakowie. Do współpracy zaprosiliśmy także badaczy, których drogi naukowe zbiegły się z losami naszej bohaterki wprost lub pośrednio, a którzy do pięknych pomieszczeń Matejkowskiej kamienicy, przy ulicy Floriańskiej, na uroczystości urodzinowe nie dotarli.

Uzupełnieniem książki *Helena Modrzejewska. Addenda do badań nad życiem i twórczością* są krytyczne edycje źródeł, korespondencji Chłapowskich (w opracowaniu Anny Jędrzejczyk, Alicji Kędziory, Emila Orzechowskiego) oraz recenzji z wczesnego okresu twórczości aktorki (przygotowane przez Agnieszkę Leśniak). Ponowny powrót do źródeł, systematyczne uzupełnianie beczennych pierwszych opracowań

⁹ H. Modrzejewska, *Wspomnienia i wrażenia*, tłum. M. Promiński, WL, Kraków 1957.

Najnowszy, zarazem kolejny tom poświęcony życiu i twórczości Heleny Modrzejewskiej nie zaskakuje w najmniejszym stopniu ani wysokim poziomem merytorycznym artykułów, ani ich trafnym doborem. Podobnie jak poprzednie wydawnictwa Fundacji wspierającej poszukiwania i opracowywanie wciąż odnajdywanych i odkrywanych źródeł, jest publikacją wartościową, potrzebną, współtworzoną i oczekiwaną przez środowisko polskich historyków teatru, kulturoznawców, literaturoznawców. A także, co nie bez znaczenia, przez miłośników i entuzjastów dokonań najwybitniejszej polskiej aktorki wszech czasów i dwóch kontynentów.

Z recenzji

dr hab. Diany Poskuty-Włodek, prof. UJK

<https://akademicka.pl>

Fundacja Wspierania Badań
nad Życiem i Twórczością
Heleny Modrzejewskiej

Pracownia Dokumentacji
Życia i Twórczości Heleny Modrzejewskiej
Uniwersytetu Jagiellońskiego

 Kraków

PROJEKT JEST WSPÓLFINANSOWANY
ZE ŚRODKÓW MIASTA KRAKOWA

 j.labs
software specialists